

М. С. Омельченко

доцент кафедри спеціальної педагогіки та інклюзії
Донбаський державний педагогічний університет

РЕФЛЕКСИВНО-ДІЯЛЬНИЙ ПІДХІД У РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ СВІДОМОСТІ КОРЕКЦІЙНОГО ПЕДАГОГА

Автор наукової статті пропонує розглянути мету, завдання і принципи розвитку професійної свідомості корекційного педагога в адаптаційний період. У змісті праці представлено наукові засади даної проблеми, функції структурних рівнів професійної свідомості, розкрито особистісну зорієнтованість рефлексивності процесу розвитку професійної свідомості корекційного педагога.

Ключові слова: адаптаційний період, корекційний педагог, рефлексивно-діяльний підхід, розвиток професійної свідомості.

Постановка проблеми. Соціально-економічні події, які нині відбуваються в українському суспільстві, суттєво підвищують вимоги до професіоналізму фахівців усіх галузей. У сфері спеціальної освіти ці вимоги конкретизуються в розвитку в корекційних педагогів відповідної професійної позиції, рефлексивних якостей, системи професійних цінностей, мотивів, контролюванні емоційно-вольової сфери, тобто всіх тих компонент, які утворюють таке складне і багатогранне явище, як професійна свідомість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми розвитку професійної свідомості та самосвідомості висвітлено в працях Г. Аكوпова, Н. Гуслякової, Є. Ісаєва, С. Косарецького, В. Слободчикова, І. Лернера, Є. Рогова, Л. Римара, Д. Ронзіна, О. Цокур, Ю. Швалба. Питання розвитку професійної свідомості в педагогів розроблено в дослідженнях українських учених О. Дробот, С. Руденко, Н. Шевченко, О. Чепішко, Н. Яремчук та ін. Незважаючи на змістовне теоретичне і практичне підґрунтя даної проблеми, розвиток професійної свідомості в контексті професійної діяльності корекційного педагога дотепер розглянуто не було.

Мета статті полягає в аналізі рефлексивно-діяльного підходу в розвитку професійної свідомості корекційного педагога.

Виклад основного матеріалу. Розроблена система розвитку професійної свідомості корекційних педагогів є концептуальним і технологічним результатом теоретичного й експериментального дослідження розвитку професійної діяльності корекційних педагогів на різних етапах професійної діяльності.

Розвиток професійної свідомості корекційного педагога засновується на таких теоретичних засадах:

– метою й основним результатом розвитку професійної свідомості є повною мірою сформовані визначені компоненти професійної свідомості (професійно-гносеологічна, професійно-рефлек-

сивна, професійно-мотиваційна, професійно-аксіологічна, професійно-емоційна), які забезпечуватимуть повноцінний і планомірний професійний розвиток корекційного педагога;

– професійний розвиток корекційного педагога відображає характер і зміст розвитку системних елементів психології професійної свідомості і протікає у формі процесу;

– розвиток компонент професійної свідомості являє собою психічно, індивідуально, спеціально зорієнтований процес, який забезпечує загальний професійний розвиток корекційного педагога;

– інваріативну основу розвитку професійної свідомості становить її структурна організація;

– основним суб'єктивним засобом розвитку професійної свідомості є розвинуті форми рефлексивного мислення;

– професійна свідомість розвивається в процесі свідомої саморегуляції, спрямованої на протидію змінам становлення основних її компонент, які закономірно виникають у стані психічного напруження в період професійної адаптації.

Рефлексивно-діяльний характер розробленої системи розвитку професійної свідомості зумовлений тим, що її центральною ланкою є розвиток у фахівця здібності моделювання діяльності і професійний розвиток взагалі засобами моделювання, одним із суб'єктивних засобів якого є рефлексивне мислення.

Така система розвитку професійної свідомості не передбачає попереднього визначення професійної підготовки, наявності здібностей до професійної діяльності (окрім спеціальних). Вона призначена для цілеспрямованого розвитку індивідуалізованих варіантів свідомого забезпечення професійної діяльності на основі наявних індивідуально-психологічних особливостей суб'єкта, які проявляються в діяльності як компоненти професійної свідомості.

Кожна компонента в багатокомпонентній структурі професійної свідомості корекційного педагога має свої особливості формування та розвитку.

Полягаючи в основі професійного розвитку, професійна свідомість перебуває у стані розвитку і формується разом із професійною компетентністю та професійно-особистісними якостями корекційного педагога. Розвиток професійної свідомості має за мету підвищення загального рівня професійного розвитку, забезпечує рішення завдань ефективного функціонування всіх структурних компонент багаторівневої організації професійної свідомості. Виходячи з результатів дослідження, ці функції можна представити в таблиці 1.

Визначення мети розвитку професійної свідомості корекційного педагога як основи забезпечення процесу оптимізації його професійного розвитку на професійно-мотиваційному, професійно-цільовому, професійно-операціональному та професійно-регуляційному рівнях не усуває проблеми конкретизації змісту мети як результату.

Конкретизація мети розвитку професійної свідомості корекційного педагога залежить від уявлень про цілі, які він повинен реалізувати у своїй професійній діяльності, а також від змісту реальних цілей, які він ставить перед собою, обираючи професію і спеціальність. Отже, в умовах реалі-

зації тієї чи іншої освітньої концепції цілі розвитку професійної свідомості можуть бути сформульовані по-різному, що залежить від концептуальної моделі професійної діяльності, яка полягає в основі розроблення системи розвитку професійної свідомості.

В умовах професійної діяльності корекційного педагога цільові орієнтири можуть бути пов'язані передусім із формуванням знань, корекцією порушень психофізичного розвитку дитини чи розвитком її індивідуальності, які здійснюються гуманними і толерантними засобами, що забезпечують перехід до діяльнісного й особистісного саморозвитку в динамічному і багатогранному світі.

Отже, постає проблема конкретизації цілей розвитку професійної свідомості корекційного педагога та їх сполучення з реальними цілями молодих фахівців. Ці цілі можуть сильно різнитися, також може різнитися мотивація до професійної діяльності. Вона не завжди є адекватною і відповідає цілям професійної діяльності або загальним цілям системи освіти. Отже, постає необхідність сформулювати окремо цілі професійного розвитку корекційного педагога з позиції

Таблиця 1

Функції структурних рівнів професійної свідомості в процесі професійного розвитку корекційного педагога

Структурні рівні професійної свідомості	Функції у процесі професійного розвитку
<i>Професійно-мотиваційний</i>	<ul style="list-style-type: none"> – мотиваційне забезпечення професійного розвитку. Надання особистісного смислу професійній діяльності. Утримання певного рівня напруження і спрямованості процесу професійного розвитку; – вибір цілей професійного зростання; – визначення цілей професійної діяльності; – вибір із різною мірою усвідомленості парадигми освіти – форм і засобів досягнення суб'єктивно-мотиваційного забезпечення цілей освіти; – визначення місця і ролі професійної діяльності в цілісному життєдіяльнісному контексті; – суб'єктність / об'єктність професійної позиції.
<i>Професійно-цільовий</i>	<ul style="list-style-type: none"> – розроблення концептуальної моделі професійної діяльності; – детермінація побудови орієнтувальної основи діяльності; – особистісне самовизначення щодо цілей освіти; – детермінація уявлень про результати професійної діяльності; – пошук та відбір інформації; – технологічне самовизначення; – інтеграція професійно-мотиваційного та професійно-операціонального рівнів професійної свідомості.
<i>Професійно-операціональний</i>	<ul style="list-style-type: none"> – розроблення (планування, проектування) професійної діяльності (критерії структурної, орієнтувальної й операціональної повноти, мотиваційної, змістовної та комунікативної адекватності); – реалізація професійної діяльності; – планування, проектування і реалізація контролю процесу і результатів професійної діяльності; – розвиток і реалізація індивідуального стилю професійної діяльності за адекватної його відповідності професійним умовам і, головне, поведінковим особливостям учнів з особливими освітніми потребами.
<i>Професійно-регуляційний</i>	<ul style="list-style-type: none"> – рефлексивна підтримка процесу професійного розвитку і професійної діяльності за всіма структурними рівнями професійної свідомості корекційного педагога; – рефлексивний контроль повноти й адекватності спроектованої професійної діяльності в процесі її реалізації за окремими критеріями; – аналіз досліджуваних психічних станів, їхніх особистісних і діяльнісних детермінант; – забезпечення реалізації конструктивного стилю поведінки в ситуаціях напруження; – контроль ефективного поєднання якісної реалізації професійної діяльності та професійного розвитку корекційного педагога; – контроль ефективного сполучення діяльності корекційного педагога й учня з особливими освітніми потребами.

системи освіти і мету розвитку професійної свідомості, яка може бути прийнята молодим фахівцем незалежно від індивідуальної мотивації.

Ці цілі мають бути сполучені таким чином, щоб їхня реалізація могла здійснюватися в єдиному діяльнісному процесі та забезпечувати позитивний очікуваний результат, представлений у цілях професійної діяльності, яка передбачає, разом із професійним розвитком і саморозвитком, глибокі професійні знання, високий рівень професійної рефлексії, уміння володіти професійними емоціями і проявляти емпатію, наявність принципів, заснованих на стійких професійних цінностях, свободу вибору, активну діяльну адаптацію до багатогранної розвивальної дійсності тощо. Відповідно до цих уявлень, метою розвитку професійної свідомості є особистість корекційного педагога, яка зробила свідомий вибір на користь професійного розвитку, володіє глибокими професійними знаннями і достатнім практичним досвідом, адекватно оцінює свої професійні можливості і реалії професійної діяльності, дії якої засновані на ціннісних орієнтирах, що відповідають концепції спеціальної освіти, емоційно стійка тощо.

Досягнення цієї мети пов'язано з вирішенням комплексу завдань:

- забезпечення мотиваційної готовності корекційного педагога до пошуку і реалізації шляхів професійного зростання;

- створення умов для збагачення професійних знань корекційних педагогів: перейняття професійного досвіду, відвідування семінарів і конференцій, ознайомлення із сучасною науково-методичною літературою, стажування в освітніх закладах тощо;

- підвищення якості рефлексивної діяльності корекційного педагога: відвідування тренінгів, обмін досвідом із колегами, планування й аналіз власної професійної діяльності, визначення перспектив власних професійних рішень і аналіз їхніх наслідків;

- розвиток системи професійних цінностей корекційних педагогів (підвищення професійної культури);

- удосконалення системи професійних емоцій і почуттів (актуалізація адаптивних здібностей, збереження здоров'я, запобігання «професійному вигоранню» тощо).

Цілі і завдання професійної діяльності корекційного педагога зумовлюють принципіальні підходи до організації і змісту розвитку професійної свідомості, серед яких доцільно виділити загальні принципи, які виходять із рефлексивно-діяльсного підходу до вирішення проблеми розроблення моделі професійної свідомості, і принципи часткові, конкретно-реалізаційні.

Загальний принцип: професійну свідомість розглядаємо як динамічний процес розвитку і зміни природних видів діяльності.

Така побудова професійної свідомості заснована на положенні теорії діяльності, згідно з яким процес формування і розвитку індивідуальних і групових психічних явищ діяльнсно опосередкований [4].

Інакше кажучи, щоби процес розвитку позитивно впливав на психологічні новоутворення в поведінці та відносинах між людьми, передусім треба впливати на діяльність, яка формує відповідні новоутворення і відповідні відносини [6].

Отже, становлення професійної свідомості корекційного педагога є цілеспрямованим розвитком і зміною багатьох видів діяльності, від самопізнання до індивідуально зорієнтованого психологічного впливу на інших людей, від організації власної науково-пізнавальної діяльності відповідно до відомих закономірностей до окремих інтелектуальних операцій та розвивальної діяльності загалом у дітей з особливостями психофізичного розвитку певного віку, певного рівня інтелектуальних можливостей і засобами певної предметної сфери; від саморегуляції в партнерських міжособистісних стосунках до розвитку вольової регуляції поведінки в учнів тощо.

Діяльнісний характер професійної свідомості, який реалізується як у теоретичному і тренінговому моделюванні діяльнісного процесу, так і в реальній професійній діяльності корекційного педагога, що зумовлена необхідністю практичної інтерпретації отриманих у процесі професійної підготовки знань і умінь у контексті безпосередньої професійної діяльності з визначенням їхнього місця в її структурі та ролі у функціональній організації відповідно до концептуальної моделі професійної діяльності й особистісно-професійної позиції. Водночас діяльнісний характер розвитку професійної свідомості буде зумовлений, по-перше, структурою професійної діяльності корекційного педагога, по-друге, структурою самої професійної свідомості.

Висновки. На даному етапі найбільш гостро постає проблема розроблення змісту системи розвитку професійної свідомості. Вочевидь, необхідне виділення етапів даної роботи, складання відповідної програми розвитку професійної свідомості корекційного педагога та її реалізація. Часові, конкретно-змістові та процедурні межі даного процесу мають бути підкорені необхідності актуалізації психологічних механізмів зміни позиції студентів зі спеціальності 016 «Спеціальна освіта» і досягнення контрольованого результату даної системи розвитку їхньої професійної свідомості.

Література:

1. Васянович Г. Основи психології : навчальний посібник. Київ : Педагогічна думка, 2012. 114 с.
2. Климов Е. Психология профессионального самоопределения. Москва : Академия, 2004. 304 с.
3. Ксензова Т. Формирование профессиональных представлений у студентов в образовательном пространстве вуза. *Вестник Московского государственного областного университета. Серия «Педагогика»*. 2009. № 2. С. 51–60.
4. Леонтьев А. Дискуссия о проблемах деятельности. Деятельностный подход в психологии: проблемы и перспективы. Москва, 1990.
5. Слободчиков В., Исаев Е. Психология человека: введение в психологию субъективности: учебное пособие. Москва: Изд-во ПСТГУ, 2013. 360 с.
6. Спиваковская А., Петровская Л. Воспитание как общение. *Вопросы психологии*. 1983. № 2. С. 85.

Омельченко М. С. Рефлексивно-деятельностный подход к развитию профессионального сознания коррекционного педагога

Автор научной статьи предлагает рассмотреть цель, задачи и принципы развития профессионального сознания коррекционного педагога в адаптационный период. В работе представлены научные основы данной проблемы, функции структурных уровней профессионального сознания, раскрыта личностная ориентированность рефлексивности процесса развития профессионального сознания коррекционного педагога.

Ключевые слова: адаптационный период, коррекционный педагог, рефлексивно-деятельностный подход, развитие профессионального сознания.

Omelchenko M. S. Reflexive-activity approach to the development of the professional consciousness of a correctional teacher

The author of this scientific article proposes to consider the purpose, tasks and principles of the development of the professional consciousness of a correctional teacher in the adaptation period. The content of the work presents the scientific foundations of this problem, the functions of the structural levels of professional consciousness, reveals the personal orientation of the reflexivity of the development process of the professional consciousness of a correctional teacher.

Key words: adaptation period, correctional teacher, reflexive-activity approach, development of professional consciousness.